

MITEN MUUTTUU RUNOKYLIEN KIELI

NIINA KUNNAS

VÄITÖKSENALKAJAISITELMÄ
OULUN YLIOPISTOSSA 19.
KESÄKUUTA 2007

Vienan Karjalaa pidetään kaikista Karjalan osista tarunhoitoisimpana. Vienalaiskylisiä kerätyistä tarinoista syntyi kansalliseepoksemme Kalevala, ja sieltä ammensivat suuret kareliaanit luomisvoimaa itselleen. Vienalaiset ja suomalaiset ovatkin olleet keskenään tekemisissä kautta historian. Vienan Karjalaan alkoi muuttua väestöä Pohjois-Pohjanmaalta, Savosta ja Kainuusta 1600-luvun alkupuolella. Myöhemmin naapurikansojen välinen kanssakäyminen jatkui vilkkaana vienalaisten harjoittaman laukkukaupan ansiosta. Kun Suomi itsenäistyi, Venäjän vastainen raja sulkeutui, ja neuvostoaikana vienalaiskyliin oli lähes mahdotonta matkustaa.

1990-luvun taitteessa, Neuvostoliiton hajottua, Suomen ja Venäjän välinen raja avautui uudestaan, ja yli viidentoista

vuoden ajan suomalaiset ovat voineet matkustaa Vienan Karjalaan. Karjalaiskylissä suomalaiset ovat kunnostaneet sairaaloita, rakentaneet kirkkoja ja opettaneet paikallisille asukkaille vanhojen rakennusten restaurointia. Suositut kulttuurimatkat ovat houkuttelleet Karjalaan tuhansia suomalais-turisteja vuosittain. Lisäksi monilla karjalaisilla on Suomessa sukulaisia ja ystäviä, jotka vierailevat Karjalassa usein.

Ollessani ensimmäistä kertaa Vienan Karjalassa kymmenen vuotta sitten ymmärsin, että lisääntyvät suomalaiskontaktit vaikuttavat väistämättä myös karjalaisten puhumaan kieleen. Tuolloin odotin naiivisti kuulevani sellaista karjalan kieltä, jota vanhat äännehistorialliset tutkimukset kuvaavat. Yllätys olikin melkoinen, kun vienankarjalaisten kielessä kuuluikin vivahteita paitsi heidän toisesta kielestään venäjästä myös suomesta. Nyt tarkastettavan väitöskirjan aihe täsmentyikin oikeastaan jo tuolloin, sillä erityisesti jälkitavujen

▷

vokaaliosassa tuntui esiintyvän kiehtovaa vaihtelua.

Väitöstutkimuksessani selvitän, miten jälkitavujen *a-* ja *ä-*loppuiset vokaalijonot edustuvat nykyvienalaismurteissa. Väitösalissa on varmasti monia, jotka pohtivat kuumeisesti, mistä ihmeen vokaalijonoista oikein puhun. Havainnollistan hieman. Tavallisesti vienalaisessa ruokapöydässä on tarjolla *leipyä* ja *kurkkuo* mutta harvemmin *maituo*. Karjalan kalaisista vesistä pyydetään useimmiten *kaloa* tai *kalua*, erityisesti *ahvenie*. Vienan maisemaa halkovat *korkiet* vaarat. Miksi sitten muodot *leipyä*, *kurkkuo*, *kalua*, *ahvenie* ja *korkie* ja erityisesti niiden jälkitavut ovat niin mielenkiintoisia? Siksi, että vaihtelu niissä on tavattoman runsasta, ja samakin puhuja voi tuottaa muodot monin eri tavoin, esimerkiksi *kalaa*, *kalua*, *kaloa* tai *leipää*, *leipöö*, *leipyä*. Kielellisen vaihtelun tutkijalle edellä kuvattu tilanne tarjoaa hyvän mahdollisuuden testata kielen vaihtelua ja muutosta selittäviä teorioita. Toisaalta vienalaismurteiden vaihtelua on tutkittu hyvin vähän, ja havainnot pelkäsivät vaihtelun määrästä ja laadusta ovat jo sinänsä arvokasta tietoa.

Tutkimukseni pääotsikossa kysyn, miten muuttuu runokyllien kieli. Vienan runokyllistä ovat tässä tutkimuksessa mukana Jyskyjärvi ja Kalevala eli entinen Uhtua. Valitsin tutkittaviksi kyliksi Jyskyjärven ja Kalevalan, koska näissä kylissä asuu vielä suhteellisen paljon karjalaisia ja toisekseen kylät ovat suosituimpia suomalaisturistien kohteita Vienan Karjalassa.

Vienalaismurteen muuttumista tarkastelen reaaliajassa. Tämä tarkoittaa sitä, että vertaan toisiinsa 1970-luvun taitteessa ja 2000-luvun taitteessa tallennettujen haastattelujen kieltä. Tämän perusteella teen päätelmiä siitä, mihin suuntaan kieli on muuttumassa. 1970-luvun taitteen aineisto on kasattu Petroskoin ja Helsingin nauhoitarkistoista. 2000-luvun taitteen aineiston

olen puolestaan nauhoittanut itse kuusi vuotta sitten. Kun tutkimuksen yksi tavoite on tarkastella mahdollista suomen kielen vaikutusta vienalaismurteisiin, on korostettava sitä, että olen puhunut haastateltavieni kanssa vienankarjalaa enkä suomea. Lisäksi olen viljellyt puhumani vienankarjalan sekaan myös venäläisiä ilmauksia niin kuin karjalaiset itsekin tekevät.

Väitöskirjani tulokset osoittavat, että vaihtelu vienankarjalan jälkitavujen *a-* ja *ä-*loppuisissa vokaalijonoissa on erittäin runsasta. Erityisen paljon vaihtelua on juuri *aa-* ja *ää-*jonoissa. Samassakin kylässä voidaan ilmaista partitiivimuoto *leipää* jopa 13:lla eri tavalla, esimerkiksi *leipyä*, *leipöö*, *leipeä*, *leipiä*, *leipöö* ja *leipyä*. Samoin vaikkapa partitiivimuoto *kalaa* voi edustua 10:llä eri tavalla, esimerkiksi *kalua*, *kaloa*, *kalaa*, *kaluo*, *kaloo* ja *kaluu*. Kaikki variantit eli erilaiset edustustavat eivät tietenkään ole yhtä suosittuja, vaan osa niistä selittyy vain yksilöllisiksi lipsahduksiksi ja niitä on aineistossa vain yhdeltä tai kahdelta ihmiseltä. Tavallista on, että kielenpuhujat käyttävät valtaosin vain yhtä varianttia mutta sen rinnalla saattaa esiintyä harvakseltaan myös monenlaisia muita edustustapoja.

Vienankarjalassa esiintyvä runsas vaihtelu on ymmärrettävää, koska aiemminkin on havaittu, että nimenomaan uhanalaisissa vähemmistökielissä, jollainen noin 8 000 puhujan vienankarjalakin on, esiintyy paljon vaihtelua. Kieliyhteisöissä, joissa kieli ei ole vaarassa sammua, yhteisön sosiaalinen kontrolli estää useimpien epätavallisten muotojen yleistymisen ja ylläpitää murteen jonkinasteista yhtenäisyyttä (Lindgren 1990: 16). Jos esimerkiksi toimisain äidinkielen opettajana ja käyttäisin opetuspuheessani muotoa *leipyä*, joukko murrosikäisiä suomalaisnuoria tarttuisi varmasti tuohon muotoon. Luultavasti he nauraisivat ja saisivat minut hämilleni, enkä ehkä toista kertaa asuinpaikkani murteesta poikkeavaa

muotoa käyttäisikään. Uhanalaisessa tilanteessa puolestaan kieliyhteisön sosiaalinen kontrolli ei enää toimikaan uusia variantteja karsivana voimana. Jokainen puhuja luo tavallaan yksilöllisen kielipillisen järjestelmänsä, ja ryöpsähtänyt kielen vaihtelu onkin oire kieliyhteisön kriisistä. (Paunonen 2003: 239–242.)

Paitsi että tutkimissani vokaalijonoissa on havaittavissa runsaasti vaihtelua, kaikkien vokaalijonojen edustuksessa on tapahtunut myös muutoksia 30 vuoden aikana. Eräissä vokaalijonoissa vianalaismurteiden tyypillisin variantti on yleistynyt entisestään. Esimerkiksi *eA*-jonoissa *korkie*-tyyppi on yleistymään päin. Eräissä vokaalijonoissa taas suomenmukainen variantti on yleistynyt. Esimerkiksi *iA*-vokaalijonoissa suomenmukainen *pappia*-tyyppi on yleistynyt. Monet muutoksista ovat olleet varsin suuriakin, ja tähän lienevät syynä jatkuvat yhteiskunnalliset muutokset. Staattisissa puheyhteisöissä saattaa kulua vuosikymmeniäkin niin, ettei suuria muutoksia tapahdu. Nopeasti muuttuvassa yhteisössä kielelliset muutokset voivat taas edetä ikään kuin ”pikakelauksella”. (Paunonen 2005: 31.) Vianalaismurteissa esiintyvä runsas vaihtelu ja suuret muutokset vokaalijonojen edustuksessa ovat ymmärrettäviä, kun ottaa huomioon kaikki ne yhteiskunnalliset muutokset, joita tutkimani henkilöt ovat olleet todistamassa. Monet ovat joutuneet jättämään synnyinkylänsä ja sopeutumaan uuteen kylä- ja kieliyhteisöön. Monilla koulun opetuskieli on muuttunut kaksi tai kolme kertaa koulun aikana. Vienankarjala ei ole ollut haastateltavieni ainoa kieli, vaan sen rinnalla on käytetty koko ajan venäjää, ja eräät ovat olleet varsin paljon tekemisissä suomenkin kanssa. Radikaalit yhteiskunnan muutokset, venäjän ja suomen kielen

paine sekä karjalan kielen uhanalainen asema ovat kaikki vaikuttaneet siihen, että vienankarjalan puhekieli on nykyisin varsin kaukana siitä ”yhtenäisestä” kielimuodosta, jota vanhat karjalan kielen äännehistoriat kuvaavat.

Keskeisellä sijalla tutkimuksessani on kielen vaihtelun yksilöllisten erojen selittäminen. Mistä johtuu se, että eräät haastateltavistani käyttivät 2000-luvun taitteessa paljon suomenmukaisia variantteja ja toiset taas enimmäkseen oman kotimurteensa tyypillisiä variantteja? Vastaus löytyy haastateltavien kieliasenteista ja siitä, ovatko he lojaaleja vienankarjalan vai suomen kielelle. Kieliasenteita ja haastateltavien etnistä lojaalisuutta olen selvittänyt teemahaastattelujen avulla. Haastatteluissa olen selvittänyt tutkimieni henkilöiden kielellisiä valintoja heidän elämänsä aikana. Olen kysynyt, mitä kieltä haastateltavat ovat käyttäneet esimerkiksi puolisonsa ja lastensa kanssa. Mitä kieltä he ovat puhuneet työelämässään? Mitä kieltä on käytetty naapureiden ja ystävien kanssa keskusteltaessa? Esillä on ollut myös tutkimieni henkilöiden suhde karjalan kielen elvytykseen. Olen tiedustellut, onko haastateltavilla esimerkiksi harrastuksia, jotka liittyvät karjalan kieleen tai karjalaiseen kulttuuriin ja seuraavatko he karjalankielistä mediaa. Lisäksi olen selvittänyt, millaisia kontakteja tutkimillani henkilöillä on ollut suomalaisiin ja suomen kieleen.

Tulokset osoittavat, että kieliasenteet vaikuttavat kielellisiin valintoihin. Ihmisen sitoutumisaste tiettyyn ryhmään vaikuttaa siihen, kuinka paljon hän viljelee puheesaan juuri tälle ryhmälle ominaisia kielenpiirteitä. Otan tästä esimerkiksi *pappia*-tyypin yleistymisen Kalevalassa. Tätä tyyppiä suosii paljon muun muassa Katti¹. Tämä on

¹ Käytän informanteistani peitenimiä.

odotuksenmukaista, sillä ensinnäkin Katilla on paljon suomalaisia hyöty-ystäviä. Hyöty-ystävä tarkoittaa ystävää, johon pidetään yllä lämpimiä välejä, koska hänestä saattaa olla materiaalista hyötyä². Eräät vienankarjalaisetkin saattavat pitää yllä lämpimiä välejä suomalaisiin ystäviinsä osittain siksi, että heiltä saa paketteja ja lahjoja ja että he maksavat hyvin yöpymisestään kylissä. Aiemmassa tutkimuksessa on havaittu, että nimenomaan hyöty-ystävillä on tehokas vaikutus kielenpuhujan valintoihin (Boissevain 1978: 47, 1987: 166–167). Katti ilmaisee lisäksi teemahaastattelussa hyvin selvästi, että hän pitää suomen kieltä omaa äidinkieltään parempana kielenä:

Mie tykköäy karjalay kieltä, a mutta suomey kieltä oikein tykkyän. Se on, niim pehmie oikeim pehmieltä se tuntuu kum puhutah tai paissah. Miusta niim miellyttäy se heijey kieli. Vaik oij karjalay kieli hyvä no suomey kieltä tykköän oikein om pehmie semmoni, lämmin semmoni. Karjalaisiey kieli ei ole niim pehmie kun suomey kieli. Karjalay kieli ei ole niin, puhas kun suomey kieli.

Monissa kieliäsenntutkimuksissa on havaittu, että ihmiset pitävät vieraita varieteetteja omituisina, karkeina ja käsittämättöminä (Dorian 1981: 87). Katin kieliäsennteeet ovat aivan erilaisia: hän pitää suomea *puhtaampana* ja *pehmeämpänä* kuin omaa äidinkieltään ja kuvaa suomea muun muassa adjektiivilla *lämmin*. Esimerkistä käy ilmi, että Katin etninen lojaalisuus on heikko ja se kieli, jota hän arvostaa, on suomi. Näin ollen on odotettavaa, että Katin puheessa on suomenmukaisia variantteja. Katti, kuten muutkin ihmiset, jotka pitävät omaa varieteettiaan vähemmän arvokkaana kuin

jotakin toista varieteettia, kärsivät eräiden tutkijoiden (esim. Labov 1966, 2001; Downes 1984) mukaan *kielellisestä epävarmuudesta (linguistic insecurity)*. Kielellisen epävarmuuden on havaittu olevan tyypillistä juuri periferioiden asukkaille, koska syrjäseuduilla arvostetaan usein suurten kaupunkikeskusten puhekieltä (Palander & Nupponen 2005: 48 ja mainitut lähteet). Koska Karjalan suurissa kaupungeissa karjalan kielen puhuminen on harvinaista ja kielen käyttö on keskittynyt maaseudulle, on ymmärrettävää, että monet arvostavatkin läheistä sukukieltä suomea. Aiemmassa tutkimuksessa (esim. Trudgill & Giles 1978) on havaittu myös, että sellaisia kieliä arvostetaan eniten, joihin yhdistetään mielikuva houkuttelevammasta elämäntyylistä. Vaikka suomalaisten houkutteleva elämäntyyli onkin monen karjalaisen saavuttamattomissa, omaa kieltään voi kuitenkin helposti muokata suomen kielen suuntaan.

Entä miten sitten lojaalisuus karjalan kieltä kohtaan näkyy kielellisissä valinnoissa? Otan tästä esimerkiksi *korkie*-tyypin yleistymisen Jyskyjärven murteessa. *Korkie*-tyyppi on yleisin Maikin puheessa. Tämä on odotuksenmukaista, sillä Maikilla on karjalan kieleen liittyvä harrastus: hän on kerännyt karjalankielisiä sananlaskuja ja arvoituksia. Lisäksi Maikki seuraa tiedotusvälineistä karjalankielisiä ohjelmia, ja hänen kontaktinsa suomalaisiin ovat varsin satunnaisia. *Korkie*-tyyppiä suosii myös Ul'ana, mikä on odotuksenmukaista. Ul'an perheen sisäiset kielenvalinnat osoittavat, että se kieli, jota perheessä eniten arvostetaan, on nimenomaan karjala. Esimerkiksi Ul'an venäläinen mies on opetellut aikoinaan puhumaan karjalaa niin

² Termi *hyöty-ystävä* on suomennos Boissevainin käyttämästä termistä *instrumental friend*. Hyöty-ystävään pidetään yllä lämpimiä välejä, koska hänestä saattaa olla materiaalista hyötyä. Toisin kuin *tunneystävällä* (*emotional friend*), hyöty-ystävällä ei ole tutkittaville henkilöille juurikaan tunnearvoa. (Boissevain 1978: 47–48, 1987: 166.)

hyvin, että vienankarjalaa on voitu käyttää perheen kotikielenä.

Kuten edellä on käynyt ilmi, väitöstutkimukseni tulokset viittaavat siihen, että kieliasenteilla ja ihmisen etnisellä lojaalisuudella on suuri vaikutus siihen, millaisia kielellisiä valintoja hän tekee. Valikoimalla puheeseensa tietyn variantin vienankarjalainen ilmaisee sitä, onko hän solidaarinen omalle äidinkielelleen vai onko hänen etninen lojaalisuutensa heikkenemässä ja suomesta tullut jo karjalaa vetovoimaisempi kieli. Kielellinen variaatio antaa ihmiselle mahdollisuuden ilmaista omaa identiteettiään.

Mitä järkeä sitten on tutkia kuoleman kielissä olevaa kieltä ja vieläpä kovin merkityksettömiltä tuntuvia kielenpiirteitä, kuten jälkitavujen vokaalijonoja? Vastaus on selvä. Ympäri maailmaa on saatu tuloksia, jotka osoittavat, että perin pohjin tutkituilla kielillä on paremmat mahdollisuudet säilyä kuin kielillä, joita lingvistit eivät ole lainkaan tutkineet (Sarhimaa 2000). Uhanalaisten kielten vaihtelua on tutkittu hyvin vähän, ja onkin toivottu, että systemaattisia selvityksiä uhanalaisten kielten vaihtelusta ja etenkin niissä meneillään olevista kielenmuutoksista laadittaisiin nykyistä enemmän. Tutkimukseni uudistaa vienankarjalan kielen tutkimusta siinä, että sen kohteena on kyläyhteisön sisäinen ja myös yksilöllinen kielen vaihtelu. Lisäksi sovelnan työssäni karjalan kielen tutkimukseen sellaisia tutkimusmenetelmiä, joita ei ole aiemmin käytetty. Väitöstutkimukseni on esimerkiksi ensimmäinen reaaliaikatuutkimus karjalan kielestä.

Pienen vähemmistökielen elvytys on muutakin kuin kielen käyttöalan laajentamista ja koulun oppikirjojen suunnittelua. Kielen elvytyksessä tarvitaan myös ajantasaista tutkimustietoa kielen rakenteesta ja sen muuttumisesta. Nyt tarkastettava tutkimus on vain pieni pala siinä monen

tuhannen palan palapelissä, joka sisältää kaiken karjalaa koskevan tutkimustiedon. Tavallisesti valmis palapeli muodostaa täydellisen ja yhtenäisen kuvan. Kielestä tällaisen täydellisen kokonaiskuvan muodostaminen on mahdotonta. Kieli muuttuu alati, ja se, minkälaisena näemme kielen sen kaikkine vaihteluineen tänään, on varsin erilainen kuva kielestä kuin seuraavan kahdenkymmenen vuoden päästä. Siksi uutta tutkimusta tarvitaan jatkuvasti. Omankaan tutkimukseni ei ole tarkoitus päätyä tähän, vaan aikomukseni on tehdä seurauuttuutkimusta eräiden haastateltavieni kielen muuttumisesta. Vaikka vienankarjalan tulevaisuus vaikuttaakin tällä hetkellä erittäin synkältä ja kielenpuhujat vähenevät koko ajan, en silti olisi vielä valmis heittämään toivoa. Maailmanhistoria on osoittanut, että mahdottomastikin voi tulla mahdollista ja että uhanalainekin kieli voi elpyä. ■

LÄHTEET

- BOISSEVAIN, JEREMY 1978: *Friends of friends. Networks, manipulators and coalitions*. Oxford: Blackwell.
- 1987: Social network. – Ulrich Ammon, Norbert Dittmar & Klaus J. Mattheier (toim.), *Sociolinguistics. An international handbook of the science of language and society. Volume 1* s. 164–169. Berlin: Walter de Gruyter.
- DORIAN, NANCY C. 1981: *Language death: The life cycle of a Scottish Gaelic dialect*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- DOWNES, WILLIAM 1984: *Language and society*. London: Fontana.
- LABOV, WILLIAM 1966: *The social stratification of English in New York City*. Washington: Center for Applied Linguistics.
- 2001: *Principles of linguistic change*. ▷

Volume 2: Social factors. Oxford: Blackwell.

- LINDGREN, ANNA-RIITTA 1990: *Miten muodot muuttuvat. Ruijan murteiden verbintaivutus Raisin, Pyssyjoen ja Annijoen kveeniyhteisöissä.* Tromsøin yliopiston kielten ja kirjallisuuden laitos.
- PALANDER, MARJATTA – NUPPONEN, ANNE-MARIA 2005: Karjalaisten »karjala». – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 15–55. *Studia Carelica Humanistica* 20. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- PAUNONEN, HEIKKI 2003: Suomen kielen morfologisista muutosmekanismeista. – Lea Laitinen, Hanna Lappalainen, Päivi Markkola & Johanna Vaattovaara (toim.), *Muotojen mieli. Kirjoituksia morfologiasta ja variaatiosta* s. 187–248. *Kieli* 15. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 2005: Totta vai toiveajattelua: näennäisaikainen muutos todellisen muutoksen kuvastajana. – Johanna Vaattovaara, Toni Suutari, Hanna Lappalainen & Riho Grünthal (toim.), *Muuttuva muoto. Kirjoituksia Tapani Lehtisen 60-vuotispäivän kunniaksi* s. 13–53. *Kieli* 16. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- SARHIMAA, ANNELI 2000: Neighbours getting together in Karelia. – Johanna Laakso (toim.), *Facing Finnic. Some challenges to historical and contact linguistics* s. 185–209. *Castrenianumin toimitteita* 59. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- TRUDGILL, PETER – GILES, HOWARD 1978: Sociolinguistics and linguistic value judgements: Correctness, adequacy, and aesthetics. – Frank Coppieters & Didier L. Goyvaerts (toim.), *Functional studies in language and literature* s. 167–190. Ghent: Story.

NIINA KUNNAS *Miten muuttuu runokielten kieli. Reaaliaikatu tutkimus jälkitavujen A-loppuisten vokaalijonojen variaatiosta vienolaismurteissa.* *Acta Universitatis Ouluensis. B Humaniora* 78. Oulu: Oulun yliopisto.

Suomen kielen, informaatiotutkimuksen ja logopedian laitos, PL 1000, 90014 Oulun yliopisto

Sähköposti: niina.kunnas@oulu.fi